

2 – Gemeenschap

Gemeenschappen ontstaan met uiteenlopende aanleidingen. Bijvoorbeeld rondom een gedeelde leefomgeving, een bepaald politiek idee, een gedeelde verantwoordelijkheid of een gedeelde hobby. In dorpen en buurten zijn dat dikwijls meerdere aanleidingen: een gedeelde leefomgeving, een zorg om opgroeiende kinderen, sport etc.

Een gemeenschap is niet hetzelfde als een groep bewoners, net zoals een spelersgroep nog geen team is. Een gemeenschap en een team ontwikkelen zich in een voortdurend proces van bewustwording. Een gemeenschap - of een team - is nooit af. Een gemeenschap moet steeds opnieuw worden onderhouden door middel van ontmoetingen, dialogen, het delen van gevoelens, beeldvormingsprocessen, besluitvormingsprocessen of het samenwerken aan een gezamenlijk doel. Wanneer dit niet gebeurt, valt de gemeenschap uiteen in een groep individuen die zich ieder individueel verder ontwikkelen.

Lange tijd waren dorpen op zichzelf aangewezen; het werkende leven, vriendschappen, het liefdesleven, hobby's en het religieuze leven speelden zich grotendeels in het dorp af. Over het algemeen was het dezelfde groep dorpsbewoners die elkaar in al die activiteiten ontmoetten. Door een onderlinge afhankelijkheid wisten mensen wel zo ongeveer wat ze aan elkaar hadden. Er was een gedeelde cultuur. De gemeenschap bestond uit al die verschillende activiteiten zonder dat er expliciet aandacht aan het begrip gemeenschap zelf werd besteed.

Door o.a. een grotere mobiliteit ligt het sociale netwerk van dorpsbewoners allang niet meer automatisch in het dorp. Het is niet meer zo gemakkelijk elkaar tegen te komen en de voorspelbare sociale omgang van vroeger is er niet meer. Gemeenschap onder de dorpsbewoners komt dus niet langer vanzelf voort uit de activiteiten van de bewoners. Zo is er meer ruimte ontstaan

voor wantrouwen. Tijdens deze sociale veranderingen zijn de overheden, de kerken en verenigingen van dorpsbelangen steeds de instituties gebleven die de gemeenschapsvorming probeerden te stimuleren. Het probleem hierbij is vaak dat de gemeenschapsvorming op de oude bestuurskundige wijze werd aangepakt, terwijl de dorpsbewoners zelf al veel meer naar de meer individualistische kant waren gegroeid.

Het belang van gemeenschapsvorming wordt de afgelopen jaren steeds duidelijker. Terwijl er jaren waren dat juist de vrijheid van het individu bejubeld werd na de benauwende verbanden van de verzuiling, is het inmiddels wel duidelijk dat er ook veel verloren gaat als mensen zich niet op een of andere manier met elkaar verbonden weten. Het gaat bijvoorbeeld ten koste van de esthetiek van een fysieke omgeving, de veiligheid en gezondheid, het sociale gevoel van veiligheid, welzijn. Vroeger waren sociale verplichtingen dingen die je gewoon zo deed. Een gemeenschap moet nu groeien vanuit de vrije keuze van individuen zich te willen verbinden. Een vrij-williger is dus nu een persoon die uit vrije wil heeft gekozen bij te dragen aan een groter geheel. We bewegen van *mienskip* naar *iepen mienskip*.

De dorpsbewoners die zich individueler hebben ontwikkeld, kiezen vrijer en bewuster om onderdeel te zijn van een gemeenschap. Dat kan als een kans beschouwd worden. Deze mensen zullen niet kiezen voor een vereniging met als doel de vereniging in leven te houden, maar met een achterliggend doel. Om mensen te ontmoeten, om de buurt mooier te maken, om samen te kunnen sporten, of met een ander doel. Het is dus belangrijker geworden dat mensen aan elkaar uitleggen *waarom* iets belangrijk is. Zo kunnen ook andere individuen zich aangesproken voelen en zich willen verbinden aan het hogere doel. De veranderde motivatie brengt een andere betrokkenheid en dat vraagt dus ook om een ander proces. De oude verschijningsvormen van gemeenschappen, zoals bijvoorbeeld de dorpsvereniging, zijn niet meer altijd bruikbaar. Het is daarom belangrijk dat de betrokkenen begrijpen wat een gemeenschap is en

hoe de mens als onderdeel van een gemeenschap beschouwd kan worden.

Een algemeen mensbeeld

Een manier - een van de vele - om de mens te karakteriseren is door een aantal kwaliteiten als lagen te benoemen. Een mens heeft een geest, een ziel - met weer drie eigen kwaliteiten - en een lichaam. Nu is er vaak verwarring over hoe deze kwaliteiten eruit zien. Ook stellen sommige mensen, dat ziel en/of geest niet zouden bestaan. Dat een mens slechts materie is, pijp- en leidingwerk. Veel mensen hebben echter ook een rijker mensbeeld. Maar hoe we de zaken ook benoemen en welke verklaring we ook gebruiken, ieder mens ervaart in zichzelf een aantal kwaliteiten. In dit cahier wordt de mens gekarakteriseerd in een aantal kwaliteiten of zijnslagen. Dat is een manier om de mens als individu te beschouwen, die ook bruikbaar is om de gemeenschap van mensen te begrijpen. Uiteraard zijn er vele andere manieren om de mens te bezien, maar voor dit cahier is het zeer behulpzaam deze indeling in kwaliteiten te volgen en zo opmerkzaam te worden op deze kwaliteiten. Het is ook belangrijk omdat deze kwaliteiten op individueel niveau ook een gelaagdheid binnen een gemeenschap veroorzaken. Door de kwaliteiten als lagen weer te geven, kunnen we beter begrijpen hoe de mens en gemeenschap zich tot elkaar verhouden.

Denk-beeld van mens met denkend, voelend en willend vermogen

Als de mens met het eerder beschreven denkbeeldig prisma zou worden opgedeeld, zou het uiteenvallen in 5 'kleuren': de geestelijke kwaliteit, een denkende kwaliteit, een voelende kwaliteit, de kwaliteit van het doen of willen, en de fysieke kwaliteit. Met het lichaam is de mens gebonden aan de fysieke werkelijkheid en met het denkende vermogen is de mens gebonden aan de geestelijke, universele werkelijkheid. De mens beweegt zich, met zijn *denken, voelen en willen*, tussen 'hemel' en 'aarde'. Deze kwaliteiten van de mens worden ook wel verwoord als 'hoofd, hart, handen,' Of 'dromen, durven, doen'.

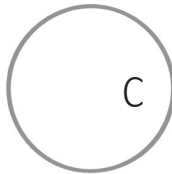
Deze kwaliteiten - of lagen - zijn in ieder mens terug te vinden. Maar wat gebeurt er wanneer meerdere individuen elkaar ontmoeten? Hoe verhouden individuen zich tot elkaar?

De oorsprong van gemeenschap

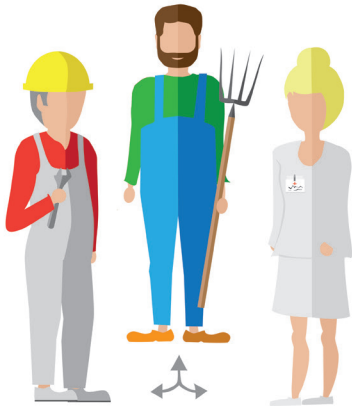
Wanneer meerdere individuen bij elkaar betrokken raken, ontstaat als vanzelf een driedelig krachtenveld. Overal is de verschijningsvorm anders, maar deze driedigheid lijkt te corresponderen met de kwaliteiten van de mens: 'denken, voelen, willen' en 'hoofd, hart, handen'.

De filosoof Plato - en na hem vele anderen - maakte al een driedeling in de leefgebieden. Een gebied waarin de deugd van het verstand vereist is - het geestelijk en culturele leven -, een gebied waar 'de moed' als deugd gepast is - het rechtsleven -, en de deugd 'gematigdheid' die past bij het economische leven. In alle levensgebieden past rechtvaardigheid als voorwaarde voor ontwikkeling. Opmerkelijk is dat deze deugden ook in onze tijd een gemeenschapsvormende kracht hebben. Daarbij moet wel worden gelet op het toepassen van de deugden in het juiste leefgebied.

Het culturele leven

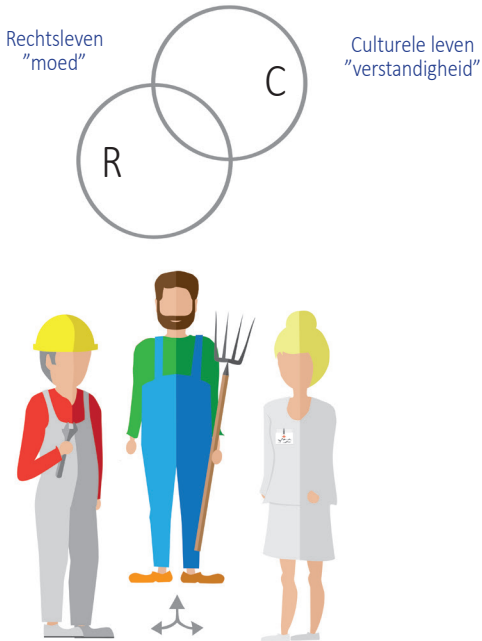
Culturele leven
"verstandigheid"

In het (geestelijk-)culturele leven gaat het over de ontwikkeling van denkende mensen. Onderdelen van dit leefgebied zijn het uitwerken van idealen, opvoeding en onderwijs, het religieuze en spirituele leven en de kunsten. Het culturele leven brengt inzichten, idealen, ideeën en capaciteiten. Als binnen een gemeenschap een initiatief uitkristalliseert in het culturele leven, vinden we deze vaak terug onder de rechtsvorm 'stichting'.

Een gemeenschappelijk beleefd inzicht werkt als een gemeenschapsvormende kracht.

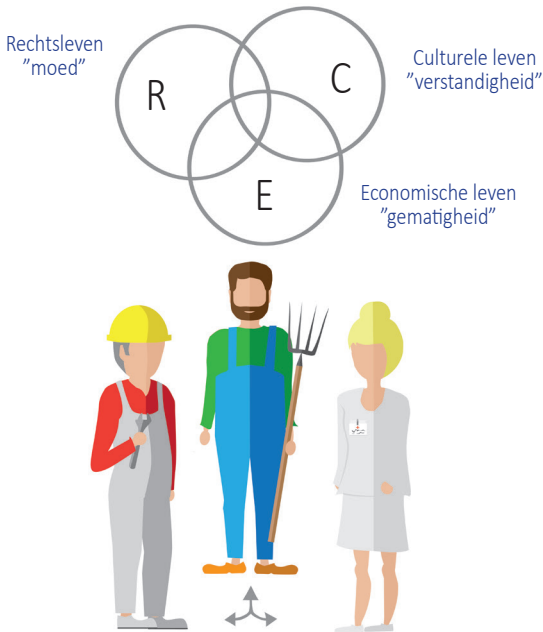
Het rechtsleven

In het rechtsleven gaat het over de rechten en plichten van mensen. In de tijd van de farao's was dat anders dan vandaag de dag. Maar ook toen maakten mensen afspraken. Duidelijke afspraken leiden hierbij tot zekerheid en vertrouwen. Het resultaat van het rechtsleven in deze tijd zijn bijvoorbeeld statuten, een samenlevingsovereenkomst, een afsprakenlijst of een arbeidscontract. Voorspelbare en duidelijke regels zijn nodig voor een gevoel van onderling vertrouwen. Als een initiatief genomen wordt en in dit leefgebied wordt vastgelegd, wordt vaak de vereniging als rechtsvorm gebruikt.

Gedeelde afspraken en regels die door allen gerespecteerd worden, werken als een gemeenschapsvormende kracht.

Het economisch leven

In het economische leven gaat het erom dat mensen hun behoeften uitwisselen. Dit is het leefgebied waar mensen dingen *doen*. In een tijd dat de aarde uitgeput begint te raken, wordt het steeds belangrijker deze uitwisseling op een duurzame manier te doen.

In dit gebied werken mensen samen. Wanneer in het economisch leven een initiatief genomen wordt en wordt geïnstitutionaliseerd, krijgt het vaak een rechtsvorm als onderneming (bijvoorbeeld BV, NV of coöperatie).

Het uitwisselen van middelen in de breedste zin van het woord werkt als een gemeenschapsvormende kracht.

Het is belangrijk dat ieder krachtenveld zich zelfstandig ontwikkelt, omdat ieder leefgebied eigen wetmatigheden heeft. Iedere keer dat een vraag binnen een gemeenschap ontstaat, moeten de drie leefgebieden erbij worden betrokken en verbonden. Het zijn complementaire delen. Het is echter wel van groot belang de gebieden te onderscheiden en te bezien in welk gebied de vraag het meest thuishoort. Ze als geheel beschouwen en ze ook als geheel willen ontwikkelen heeft in het verleden geleid tot veel misstanden. Zo hebben we bijvoorbeeld nu een duidelijke scheiding van kerk (geestelijk/cultureel leven) en staat (rechtsleven). Deze bestaan beide in onze gemeenschap, maar hebben hun eigen ontwikkeling. Een gemeenschap (of samenleving) moet opmerkelijk blijven dat het ene leefgebied niet de andere gaat domineren. Zoals dat in onze tijd het geval is bij het economisch leven, dat het culturele- en het rechtsleven overheerst op gebieden die van nature niet met economische wetten te definiëren zijn. Dan verdwijnt een hele betekenislaag met de bijbehorende waarden.

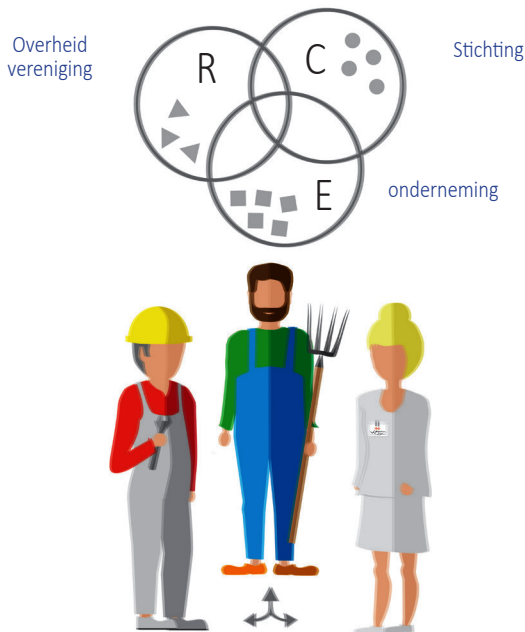
De essentie van de gemeenschap

Geïstitutionaliseerde rechtsvormen zijn een uitgekristalliseerde (of een gestolde) vorm van een initiatief in een van de drie leefgebieden. Het ontstaan van een initiatief begint eigenlijk niet met de gestolde rechtsvorm, maar vanuit een *vloeibaarder* vorm: individuele mensen die elkaar ontmoeten en samenleven. Zij nemen een initiatief en daaruit ontstaat een gemeenschap. Een gemeenschap wordt in deze tijd dus gevormd door het geheel van vrije individuen, waar vragen opkomen en initiatieven ontstaan. Daarin kunnen verschillende rechtsvormen worden opgenomen, maar een stichting, vereniging of onderneming kan niet meer als synoniem van een gemeenschap worden beschouwd. In het geval van een dorpsgemeenschap is daar nog wel eens verwarring over: de oude verenigingen van dorpsbelangen worden nog steeds wel beschouwd als de gemeenschap. Maar er zijn teveel individuele dorpsbewoners die bewust ervoor kiezen onderdeel van de gemeenschap te willen zijn, maar zich niet vertegenwoordigd voelen door een vereniging van

dorpsbelangen. Als de dorpsgemeenschap verkeerd wordt gekarakteriseerd, namelijk als de vereniging van dorpsbelangen, wordt er geen gebruik gemaakt van alle talenten in de gemeenschap en leidt de vereniging van dorpsbelangen niet tot een sterkere gemeenschap, maar tot sociale uitsluiting.

Het wordt duidelijker als de vereniging van dorpsbelangen zichzelf een taak of rol toebedeelt, zoals bijvoorbeeld het proces van gemeenschapsvorming te initiëren of te ondersteunen. Dan kan vervolgens nog steeds iedere dorpsbewoner betrokken zijn bij de gemeenschap.

De gemeenschap ontstaat uit de drie verschillende leefgebieden waarin vrije individuen in vrijheid kiezen zich te verbinden aan de gemeenschap. Vervolgens kunnen in de gemeenschap in de drie verschillende leefgebieden ook 'gestolde' organisaties met een bepaalde rechtsvorm ontstaan.

In de huidige tijd komen democratische gemeenschappen tot bloei met een denkkader en een bijbehorend proces dat niet uitgaat van de enkelingen die besturen, maar van de vele betrokken individuen bij zinvolle initiatieven. Het gaat er in toenemende mate om dat bewoners zelf begrijpen wat een gemeenschap is, hoe ze initiatief kunnen nemen en de verschillende krachten kunnen inzetten.

Gemeenschapsvormende krachten: vrijheid, gelijkheid en broederschap

De eerder beschreven deugden van Plato, maar ook een gedeeld inzicht, gedeelde afspraken en regels en de uitwisseling van middelen in de breedste zin van het woord, zijn allen gemeenschapsvormende krachten.

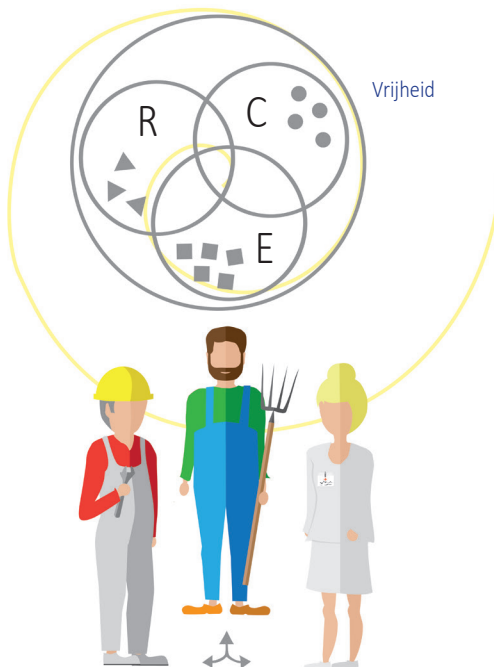
Tijdens de Franse Revolutie werden opnieuw drie begrippen naast elkaar gezet die de rechtvaardige samenleving als geheel kon definiëren: vrijheid, gelijkheid, broederschap. Deze drie begrippen kunnen ingedeeld worden volgens dezelfde drie leefgebieden.

Vrijheid

Voor gemeenschapsvorming is de waarde van *vrijheid* van groot belang. Hierbij gaat het om de *vrijheid om...* en niet om de *vrijheid van...* Er is sprake van vrijheid als individuen hun mogelijkheden kunnen ontwikkelen. Niet vrij van verplichtingen of regels, maar vrij om te kunnen zijn en te worden wie hij/zij in essentie is. In een gemeenschap is het noodzakelijk dat een ieder daarin innerlijk vrij is. Daarbij ontstaat een grote diversiteit aan opvattingen, inzichten, talenten en behoeften. Deze diversiteit is belangrijk voor de duurzaamheid van de gemeenschap: zo heeft ook de gemeenschap de vrijheid om te ontwikkelen wat het aan mogelijkheden in zich draagt.

De innerlijke geestelijke vrijheid lijkt de laatste decennia in de Nederlandse samenleving minder goed ontwikkeld. Er is wel gewerkt vanuit de vrijheid *van* verplichtingen, maar de vrijheid *om te* ontwikkelen - bijvoorbeeld het culturele

leven en onderwijs - is geen recht gedaan. In plaats daarvan is de idee van de vrijheid gebruikt als kwaliteit voor het economisch leven. En wanneer er nu financiële middelen worden vrijgemaakt voor het geestelijke of culturele leven, gebeurt dat meestal met vastomlijnde kaders, waarbinnen de cultuur ontwikkeld moet worden. Dan wordt het moeilijk om tot echte ontwikkeling of vernieuwing te komen als gemeenschap. En dat terwijl het juist in deze tijd van transities zo belangrijk is dat een welvarend land als Nederland het belang van een vrij geestelijk en cultureel leven behartigt.

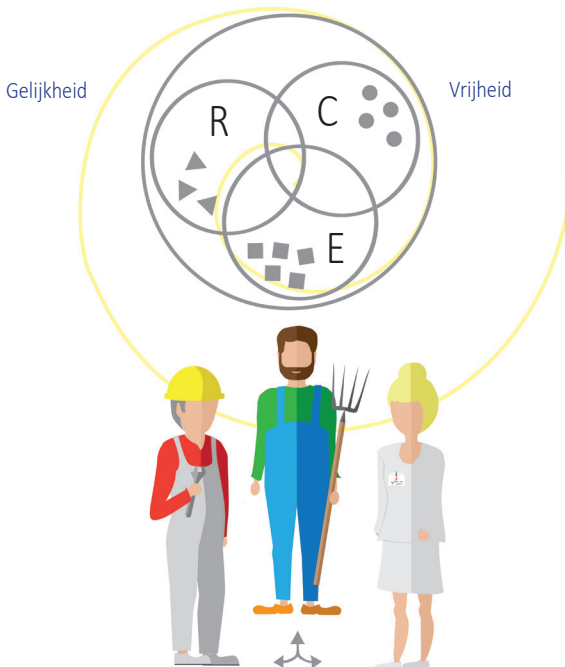

Gelijkheid

De gelijkheid van mensen bestaat uit de gedeelde basisbehoeften en afhankelijkheid van bepaalde natuurwetten. Dat betekent overigens nog steeds dat ieder mens uniek is.

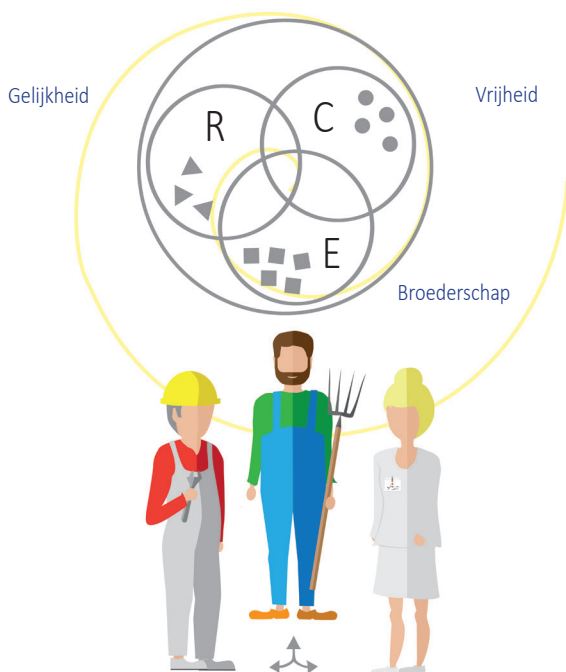
Het ideaal kan zijn dat gelijkheid betekent dat iedereen in onze gemeenschap de kans krijgt zichzelf naar eigen vermogens te ontwikkelen én een zinvolle bijdrage kan leveren aan de gemeenschap.

Gelijkheid staat voor een gelijke behandeling in het openbare leven. Als de wetten, regels en afspraken worden gerespecteerd en voor allen even geldig blijken, ontstaat er duidelijkheid en voorspelbaarheid. Duidelijkheid en voorspelbaarheid geven de afzonderlijke individuen vertrouwen in de gemeenschap en vertrouwen in de zin om onderdeel uit te maken van de gemeenschap.

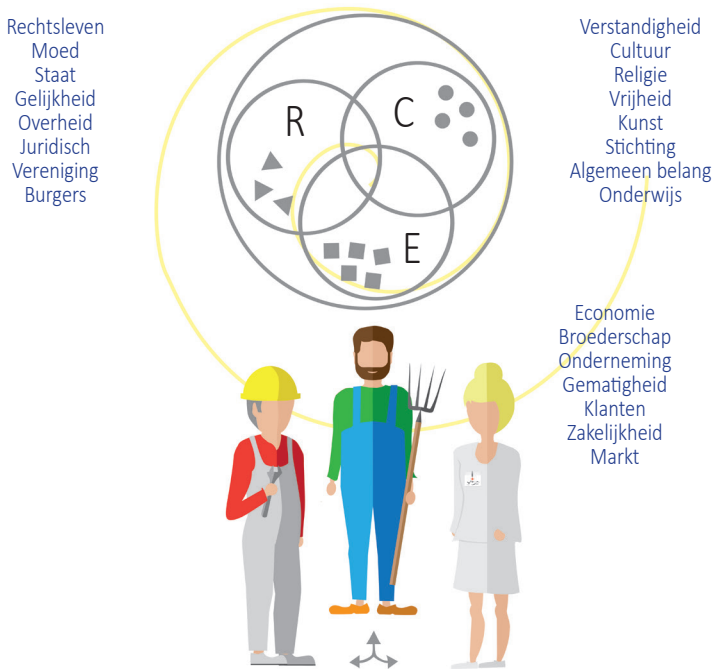
Broederschap of Samenwerken

Een andere gemeenschapsvormende waarde is samenwerken in de materiële werkelijkheid. Door de gelijkheid van mensen die allemaal op deze planeet leven en beperkt zijn in hun middelen en door de diversiteit in de gemeenschap, is het mogelijk elkaar te helpen. De één biedt een eettafel, de ander verbouwt groenten en weer een ander biedt een goed gesprek. Zo ontstaat *samenwerken* als waarde binnen een gemeenschap. Immers, één mens kan nooit bereiken wat in een samenwerking wel bereikt kan worden. Dat kon al nooit, maar in de huidige complexe werkelijkheid al helemaal niet meer.

De waarde van de vrijheid behoort tot het geestelijk leven, ontwikkeling, onderwijs, onderzoek en zelfontplooiing. Gelijkheid hoort bij het rechtsleven,

vertegenwoordigd in bijvoorbeeld een vereniging van leden, en de overheid. En broederschap of samenwerken hoort bij het economische leven. Zo ontstaat per leefgebied een taal die door de bijbehorende wetmatigheden van het leefgebied wordt voortgebracht.

De drie leefgebieden met hun eigen "taal".

Het wordt verwarrend als de taal uit het ene gebied een ander leefgebied binnendringt. Op dit moment is dat meestal de taal van de markt die de terreinen van het rechtsleven en het geestelijk leven betreedt. Als die terreinen door elkaar gaan lopen, kunnen de verschillende waarden - die ieder op zich van belang zijn om een duurzame gemeenschap te vormen - niet meer

gewaarborgd worden. Zo spreken sommige overheden bijvoorbeeld over 'klantgericht werken'. Ook zien we steeds vaker dat leden van verenigingen zich als consumenten gedragen.

In het proces van gemeenschapsvorming moeten de drie verschillende talen worden gesproken en gerespecteerd. De drie talen ontwikkelen zich afzonderlijk en worden door een concrete vraag uit de gemeenschap weer samengebracht in één werkelijkheid. De drie waarden moeten elkaar versterken en zo de overkoepelende waarde van rechtvaardigheid realiseren.

De overheid en de rechtsstaat (het rechtsleven) en de markt (het economische leven) zijn goed vertegenwoordigd in onze samenleving, maar het leefgebied van de cultuur krijgt te weinig aandacht. Dit leefgebied is de sleutel tot ontwikkeling van de gedeelde wereld. De idealen en inzichten die in dit leefgebied ontstaan, brengen de kracht voor verandering.

Colofon

Mienskip, ideeën voor gemeenschapsvorming in de 21e eeuw

Uitgegeven in eigen beheer door:

© 2017 Stichting Doarpswurk
Buorren 28
9012 DH Raerd
Fryslân

Telefoon 0566-625010
info@doarpswurk.frl
www.doarpswurk.frl

Tekst en ideeën: Jaap Koen Bijma
Redactie: Anne Margriet van Dam
Illustraties: Irene de Jong
Realisatie: Lysbeth Andela

Met dank aan Ida Hylkema en Jan Hendrik Jansen

Drukkerij Van der Eems, Easterein

Mogelijk gemaakt door een bijdrage van:

provinsje fryslân
provincie fryslân